

ג

נטיעות בשנת שמיטה בכתבי הראי"ה קוק

מבוא

- א. נטיעות באדמת הקודש – התחדשות והטבה לדורות הבאים
- ב. נטיעות בארץ ישראל – מצווה עצמית, נפשית ופנימית
- ג. נטיעות בט"ו בשבט בשנת שמיטה
- ד. ענפים תתנו ופריכם תשאו

מבוא

ראש השנה לנטיעה הוא א' בתשרי, וראש השנה לאילן הוא ט"ו בשבט (משנה ראש השנה א, א).

במה באה לידי ביטוי עובדת היותו של א' בתשרי ראש השנה לנטיעות? הנוטע עץ פרי עד ט"ו באב, ארבעים וארבע ימים לפני ראש השנה – נחשבים אותם ימים כשנה לערלה, ומראש השנה שאחריו מתחילים למנות שנה שניה. בהגיע ראש השנה השלישי, כלומר כעבור שנתיים וארבעים וארבע ימים מנטיעת העץ, יגמרו שלוש שנות ערלה (אמנם הפירות עדיין יהיו אסורים בהנאה עד ט"ו בשבט שאחריו, ראש השנה לאילן).

במה באה לידי ביטוי עובדת היותו של ט"ו בשבט ראש השנה לאילן? ט"ו בשבט הוא יום מעבר משנה לשנה בשנות המעשר בפירות האילן: משנת מעשר שני לשנת מעשר עני, ולהיפך. אין מעשרים פירות אילן שחנטו קודם ט"ו בשבט על שפירות אילן שחנטו לאחר ט"ו בשבט. וכך באשר לסיום שנות ערלה ומעבר לשנת נטע רבעי, ומסיום שנת נטע רבעי לשנה החמישית.

כיום מקובל לזהות את ט"ו בשבט כ"חג הנטיעות". ממתי החלו להתייחס לט"ו בשבט כיום של נטיעות?

ההיסטוריון זאב יעבץ שימש כמנהל בית הספר במושבה החקלאית זכרון יעקב, ובט"ו שבט תר"ן הוא החל להנהיג נטיעות ברוב עם ובחגיגות גדולה.¹ לימים קבעה

1. ראה: אליהו הכהן, "מתי התחילו לנטוע", עת-מול, 3 (5), שבט תשל"ו, עמ' 11-13. זאב יעבץ ארגן חגיגה המונית בט"ו בשבט, אם כי עוד קודם לכן בט"ו בשבט תרמ"ד, נטעו ביסוד המעלה "ט"ו מאות אילנות" (1500) – כך מספר ר' אליעזר פישל סאלומון, במכתב לחותנו (הובא אצל: יום טוב לוינסקי, ספר המועדים – ט"ו בשבט, כרך ה, עמ' 459).

הסתדרות המורים את יום ט"ו בשבט כחג הנטיעות,² ומאז ועד היום פשט הדבר ויום זה מזוהה בקרב העם כחג הנטיעות.³ הקרן הקיימת לישראל, שהוקמה בשנת תרס"ב, היא זו שמובילה במשך שנים רבות את הפעילות הקשורה לנטיעות בט"ו בשבט.⁴

אמנם עונה זו איננה מתאימה כל כך לנטיעות מבחינה חקלאית, מאחר וכבר יצאו רוב גשמי השנה. אך אף על פי כן, התקבל והשתרש הדבר. נטיעה בארץ ישראל היא דבר בעל ערך חשוב ומשמעותי, וכיון שכך גם רבנים תמכו ועודדו נטיעות אלו. נעקוב אחרי התייחסויות שונות לנטיעות בארץ, ובפרט לנטיעות ט"ו בשבט, בכתבי הראי"ה קוק.⁵

א. נטיעות באדמת הקודש – התחדשות והטבה לדורות הבאים

במשך שלוש שנים כתב הראי"ה קוק פתגם קצר על כל חודש מחודשי השנה, שקשור לחג או לאירוע מרכזי שאירע. בפתגם זה ישנו ביטוי להשפעה הערכית-רוחנית של

2. ראה: יום טוב לוינסקי, שם, עמ' 471-475. וראה עוד בספר תל אביב (עורך: א' דוריאנוב) עמ' 123-124, שם מסופר שבשנת תר"ע, שהייתה שנת שמיטה, נטעו ילדי אחוזת בית נטיעות בפעם הראשונה, ולא היו צריכים לנסוע למקוה ישראל.

3. ראה: יום טוב לוינסקי, שם, עמ' 420, 452, 468, 470, 472, 474, 481, 483, ובעמוד האחרון בנספח התמונות, תמונות מנטיעות ט"ו בשבט במקומות שונים בארץ, ע"י תלמידי בתי ספר, חיילים, מנהיגי הציבור והמדינה, ועוד. עוד שם בעמ' 459-491 תיאורים נוספים של חגיגת נטיעות ט"ו בשבט במקומות שונים בארץ, ושם בעמ' 480-482 אף על נטיעות ט"ו בשבט בחו"ל – תיאור נטיעת עצים ע"י חיילי הבריגדה היהודית עם ילדים יהודים בפירנצי שבאיטליה בשנת תש"ה. מקורות אלו הם מתוך מאמרו של: הרב נעם חיים כהן, "ט"ו בשבט – ראש השנה לאילן ולא לנטיעה", נטיעות הארץ, כפר דרום תשס"ד, עמ' 19-27.

4. הראי"ה קוק תמך בפעילות הקק"ל, אם כי הייתה לו הסתייגות חריפה מחילול השבת שהיא ביצעה לעיתים. על הקשר המיוחד והמורכב של הראי"ה קוק והקרן הקיימת ראה: הרב אברהם וסרמן, להכות שורש – הראי"ה קוק והקרן הקיימת לישראל, ירושלים תשע"ב.

במשך שנים רבות דווח על פעילות הקק"ל במסגרת הבטאון "שנה בשנה" שיצא ע"י היכל שלמה בירושלים. רבנים ראשיים ברכו בבטאון זה את פעילות הקק"ל. ראה למשל את דברי הרבנים הראשיים הרב ישראל מאיר לאו והרב אליהו בקשי דורון בטקס נטיעות ט"ו בשבט מטעם הקרן הקיימת לישראל בשבט תשנ"ח, בתוך: שנה בשנה, ירושלים תשנ"ט, עמ' 627-630. ראה עוד: הרב יהודה הלוי עמיחי, "הרבנות הראשית והמצוות התלויות בארץ", בתוך: הרבנות הראשית לישראל – שבעים שנה לייסודה (עורכים: הרב א' ורהפטיג והרב ש' כץ), ירושלים תשס"ב, חלק ב, עמ' 667-686.

5. על ט"ו בשבט ויחסו של הראי"ה קוק לנטיעות, ראה: הרב משה צבי נריה, מועדי הראי"ה, תל אביב תש"מ, עמ' ריט-רכד. דברינו הם תוספת והרחבת דברים למובא שם.

החג או האירוע לזמננו. פתגמים אלו נקראים: "מגד ירחים"⁶. בידינו פתגמים שנכתבו על חודשי השנים: תרע"א, תרע"ב, תרע"ד.⁷ כאמור, זמני הנטיעה בארץ אינם מוגבלים מבחינת לוח השנה, וראש השנה לנטיעות איננו חל בחודש שבט, ומה עוד שאין תועלת מרובה בנטיעות לאחר שיצאו רוב גשמי שנה. אעפ"כ, גם בחלק מפתגמי חודש שבט, מתייחס הרב קוק לנטיעות הארץ. נעיין בשלושת הפתגמים.

1. פתגם תרע"א

בפתגם חודש שבט תרע"א, הבנוי כאקסטריון, הנושא הוא שמחת הבריאה, הטבע והעצים, בהתחדשות ובהתרעננות השנתית של יום ט"ו בשבט, ראש השנה לאילנות:

שמחו עצי היער, תריע הבריאה,
בהתקדש חג ראש השנה לאילנות,
טבע הרענן הושב לתחיה.⁸

הביטוי שמחו עצי היער נשען על הפסוקים (תהילים צו, יא-יג):

שְׁמְחוּ הַשָּׁמַיִם וְתִגַּל הָאָרֶץ, יְרַעַם הַיָּם וּמְלֵאוּ.
יַעֲלֹז שָׂדֵי וְכָל אֲשֶׁר בוֹ, אֲזִי יִרְנְנוּ כָּל עֲצֵי יַעַר.
לִפְנֵי ה' כִּי בָא, כִּי בָא לְשִׁפֹּט הָאָרֶץ, יִשְׁפֹּט תִּבְּל בְּצַדֵּק וְעַמִּים בְּאִמּוֹנָתוֹ.

ישנה שמחה גדולה כאשר ה' בא לשפוט את הארץ. ביטוי זה של משפט ודין מזכיר את מהות היום של ראש השנה. ראש השנה מבטא התחדשות, התחלה חדשה – ואז ירננו כל עצי היער.

תריע הבריאה – מושתת על הפסוקים (תהילים ק, א-ב):

מִזְמֹר לְתוֹדָה, הֲרִיעוּ לֵה' כָּל הָאָרֶץ.
עֲבְדוּ אֶת ה' בְּשִׂמְחָה, בְּאוֹ לִפְנֵי בְּרִנָּה.

או על פסוק אחר (תהילים סה, יד):

לְבָשׁוּ כְרִים הַצֵּאן, וְעַמְּקִים יַעֲטֹפוּ בָר, יִתְרוֹעְעוּ אֶף יִשְׁירוּ.

6. הביטוי: "מגד ירחים", נשען על הפס': "ומגד תבואת שמש וממגד גרש ירחים" (דברים לג, יד). שם הכוונה לדברי מתיקה ומעדנים, וכאן גם במשמעות של היגד ואמירה בעניין הירחים, כלומר החודשים.

7. מאמרי הראיה, מגד ירחים, עמ' 449-501. פרשנות חלק מפתגמים אלה, ראה בספרו של הרב עוזי קלכהיים, באר מגד ירחים, ירושלים תשנ"ה.

8. הראי"ה קוק, מאמרי הראיה, עמ' 499; הרב עוזי קלכהיים, באר מגד ירחים, עמ' מד-מח.

הבריאה שמחה ומריעה לה' בעת ההתחדשות השנתית. **בהתקדש חג** – רומז לפסוק: "השיר יהיה לכם כליל התקדש חג ושמחת לבב כהולך בחליל לבוא בהר ה' אל צור ישראל" (ישעיהו ל, כט). אמנם ראש השנה לאילנות איננו מקרא קדש, ואין מקריבים בו קרבן חג, אך אף על פי כן יש בו ממד של קדושה ושמחה גדולה.

טבע הרענן הושב לתחיה – חודש שבט הוא אמצע החורף, כאשר הטבע היה רדום ומתחיל את פריצתו החוצה, מבלבול האילנות בחודש ניסן ועד לעונת גדילת הפירות. בפתגם זה אין התייחסות לפעולת הנטיעות בט"ו בשבט.

2. פתגם תרע"ב

בפתגם חודש שבט תרע"ב ישנה התייחסות ממוקדת יותר לפעולת הנטיעות בארץ ישראל, או לעובדה שבארץ ישראל מתרבים מטעי פרי, כביטוי להשתרשות קבועה לדורות בארץ:

מטעי עצי פרי על אדמת קודש,
יפריחו תקוות דור דורים.⁹

האמירה היא שכל נטיעה של עצי פרי באדמת ארץ ישראל היא ביטוי לחזון ואמונה של הנוטע. "מאמין בחייו של עולם וזורע" (במדבר רבה פרשת נשא פרשה יג, טז), ואף אם הוא עצמו לא יראה את הפירות – הדורות הבאים יראו.

תקוות דור דורים – רמז לדברי אותו אדם שאמר לחוני המעגל שהוא נוטע עץ חרוב למרות שהעץ יתן פירות לאחר שבעים שנה, וכמו שאביו נטע בשבילו כך הוא נוטע לבניו (תענית כג ע"א). או לדברי אותו זקן שנטע עץ תאנים ואמר לאדריאנוס: "הריני נוטע, אם אזכה אוכל מפירות נטיעתי, ואם לאו יאכלו בני". אדריאנוס היה איש אכזר שהרג הרבה מעם ישראל. את המסר אודות הנטיעה לדורות אמר אותו זקן כשאדריאנוס היה בדרכו למלחמה, ולאחר שלוש שנים כשחזר אדריאנוס מהמלחמה, הזקן נתן לו מפירות העץ שנטע. הרג וחורבן מצידו של אדריאנוס, לעומת נטיעה וחשיבה על הדורות הבאים מצדו של הזקן. אדריאנוס קיבל את הפירות, רוקן אותם מהסלסלה, ומילא אותה בזהב. הזהב איננו תשלום עבור הפירות, אלא ביטוי להערכה עמוקה, ואולי אף להודאה בכך שדרכו של הזקן היא הדרך הנכונה (מדרש תנחומא [בבב] פרשת קדושים סימן ח).

אין הכוונה דווקא לנטיעה של עצים מסוימים, אלא לתהליך. חלוצים ומתיישבים

9. הראי"ה קוק, שם, עמ' 500; הרב עוזי קלכהיים, באר מגד ירחים, עמ' מט-נו.

מסרו נפשם כדי לטעת עצים ולבנות יישובים ברחבי ארץ ישראל חרף סכנות גדולות (מחלות, מלחמות ועוד), ורבים מהם לא זכו לראות בפרי עמלם. אבל בהתבוננות לטווח ארוך, מסירות הנפש שלהם היא זו שעיצבה את המעמד של עם ישראל בארצו ואת יכולת האחיזה וההתמודדות שלו, וכיום פורחות ערים גדולות באותן מושבות ויישובים.

3. פתגם תרע"ד

בפתגם חודש שבט תרע"ד הנושא הוא עצם פעולת הנטיעה: הרצון והחשק הפנימי לטעת, לפתח ולשכלל את הארץ בנטיעות. גם כאן ישנה התייחסות להשפעות עתידיות על חיי האומה בארצה בדורות הבאים:

חשק נטיעת אילנות,
נובע מחפץ הטבת הדורות הבאים,
המובלט בתוקפו בעץ החרוב.¹⁰

כאן ברור הרבה יותר הרמז למסופר בגמ' על חוני המעגל, בשל אֶזְכוּר עַץ הַחֲרוּב.¹¹ על עץ החרוב נאמר (בכורות ח ע"א): "חרוב זה, משעת נטיעתו עד שעת גמר פירותיו שבעים שנה", וכדברי ההוא גברא לחוני המעגל. חוני גם ראה לאחר שבעים שנה הדורות הבאים. את צאצאיו, וכן את חמורו שהעמיד עדרים. לעץ החרוב גם שורשים עמוקים (בראשית רבה [וילנא] יג, יז):

אמר רבי אלעזר בר ר' שמעון: אין הארץ שותה אלא לפי חיסומה. אם כן מה יעשו שרשי חרוב ושרשי שקמה שרשיהם עד תהום? אלא כל אחד ואחד לפי צרכן. רבי חנינא בר' עיזקה רבי ברכיה בשם ר"י אמר: שרשי חטה בוקעין בארץ ג' אמה, שרשי תאינה בוקעים בצור. אמר רבי לוי: כך הוא כדקא אמרת לפי חיסומה, וחרוב ושקמה אחד לשלשים יום תהום עולה ומשקה אותה. מאי טעמא? "אני ה' נוצרה לרגעים אשקנה" (ישעיהו כז, ג). אמר רבי יהושע בן לוי: בשעה שהמטר יורד הוא עושה פנים לאדמה.

שורשים עמוקים הם ביטוי לאחיזה קבועה ומשמעותית לדורות רבים. הראי"ה קוק קשר את הנטיעות, שהנהיגו לטעת בחודש שבט מספר שנים קודם לכן, בתוך היגדיו, על אף שראש השנה לנטיעות הוא בא' בתשרי. בכך הוא העניק

10. הראי"ה קוק, מאמרי הראיה, עמ' 500. ראה: הרב משה צבי נריה, מועדי הראי"ה, תל אביב תש"מ, עמ' רכא; הרב עוזי קלכהיים, באר מגד ירחים, עמ' נז-ס.

11. תענית כג ע"א.

תוקף ומשקל משמעותי לחגיגת הנטיעות הללו.¹² הנטיעה בארץ ישראל היא פעולה שראוי להעריכה ולתת לה משמעות, על אף שאינה מבטאת את התוכן והמשמעות שנקבעו ע"י חכמים בדורות עברו ליום זה.¹³ בהזדמנות אחרת ביטא הראי"ה קוק את שמחתו על נטיעת מטעים בארץ וחדוש-רענון המצוות התלויות בארץ. כך במכתבו מכ"ג סיון תר"ע (אגרות הראיה, א, עמ' שנג):

סוכת שלום וחסדי אל עלי פרושים, והנני מרגישים בכל מלוא נשמתי בכל עת צעדי עלי שדמות קודש, מדי עברי לראות את שלום אחי ושלום כרמי יהודה וכל המטעים הנחמדים, למטרת העמדת חוק ומשפט בדבר המצוות התלויות בארץ מדי שנה בשנה. קרני זיום הולכים ומאירים את כל חדרי לבבי וכליותי לרום את רוחי ולהעליז את כליותי במשוש ארץ חמדה בכל יום ובכל עת ובכל שעה, בלב מלא צפית ישועה לשיבת בצרון של אסירי התקוה עם עם ה' הגדול אשר אהבתו העליונה תרוממנו על במותי ארץ.

בשנת תרע"ב, בה נכתב הפתגם שעסק בתקוות הדורות, התייחס הראי"ה קוק גם לחגיגות ט"ו בשבט. כך במכתבו מי"ז טבת תרע"ב, באשר לקביעת תאריך לשיבה (אגרות הראיה, ב, עמ' סא):

יום האספה נכון מצדי לקבוע ליום ט"ז שבט הסמוך, שחל ביום ראשון בשבוע, שע"פ המנהג יש בו איזה רושם של יום חגיגה, של התעוררות לתחיה ישובית בארץ הקדש, במקום חמישה עשר בשבט שחל בשנתנו זו ביום שבת קדש.

המנהג האמור הוא טקסי הנטיעות שהחלו להתפשט באותם שנים בארץ ע"י הסתדרות המורים. יתכן וגם יש כאן אמירה נסתרת שלא יערכו את החגיגות בשבת כדי לא לגרום לחילול שבת, עם זאת שהראי"ה קוק חיזק את עצם העניין, בהנחה שהחגיגות יערכו ביום ראשון, ט"ז שבט.¹⁴

12. על מעמדו של ט"ו בשבט במישור ההלכתי ראה: הרב פרופ' מאיר רפלד, "ונוהגים האשכנזים להרבות בו [בט"ו בשבט] במיני פירות", בתוך: נטיעות הארץ, עמ' 420-425.

13. הרב מנחם מנדל שניאורסון, הרבי מלובביץ', כתב למחבר ספר שהזכיר את נטיעות ט"ו בשבט: "שאם לא יושטמו מהדפוס מה שלפי דעתי יכול להביא למכשול, הרי אין רשות גם להזכיר שראיתי את הכתב יד בכדי שלא יתפרש הדבר שגם לי חלק בהמכשול" (אגרות קדש, חלק ט, עמ' סב). וכן: "בענין נטיעת עצים בט"ו בשבט, הנה אין לערב את זה בנהגי שו"ע, ויש להשמיטו מספר שצ"ל להיות שווה לכל נפש" (שם עמ' ע). ראה: הרב יצחק רוזן, "מנהגי חב"ד לט"ו בשבט", בתוך: נטיעות הארץ, עמ' 432-433.

14. דברים אלו מזכירים את מאבקיו של הראי"ה קוק נגד קיום טקסי הבאת הביכורים בשבת או בחג. ראה בספרי: "חגיגות הביכורים לאחר החורבן", מועדי יהודה וישראל, עמ' 509-526.

ב. נטיעות בארץ ישראל – מצווה עצמית, נפשית ופנימית

הראי"ה קוק דימה בין שתי מצוות: כתיבת ספר תורה ונטיעה בארץ ישראל. במצוות כתיבת ספר תורה נאמר: "ועתה כתבו לכם את השירה הזאת" (דברים לא, יט), והגמרא דורשת: "אע"פ שהניחו לו אבותיו ספר תורה מצוה לכתוב משלו" (סנהדרין כא ע"ב). גם במצוות יישוב ארץ ישראל יש ציווי אישי לבנות ולטעת: "שכון בארץ אשר אומר אליך" (בראשית כו, ב), ובמדרש: "עשה שכונה בארץ ישראל, הוי נוטע, הוי זורע, הוי נציב" (בראשית רבה [וילנא] סד, ג).

הדמיון בין המצוות נמצא גם בסוגיה בגמ' (בבא בתרא יד ע"א):

אמרו ליה רבנן לרב המנונא: כתב רבי אמי ד' מאה ספרי תורה. אמר להו: דילמא "תורה צוה לנו משה" (דברים לג, ד) כתב? א"ל רבא לר' זירא: נטע ר' ינאי ארבע מאה כרמי. אמר ליה: דילמא שתים כנגד שתים ואחת יוצא זנב?

ראשונים הסבירו שר' אמי נטע נטיעות אלו "משום ישוב ארץ ישראל"¹⁵. בשתי המצוות הללו עולה השאלה: האם כל אחד מישראל חייב לעשותה בעצמו, בגופו, או שיכול אדם מישראל לקיימה גם ע"י שליח? מסקנתו של הראי"ה קוק היא שבכל מצווה קיימים שני המרכיבים:

ישנן במצוות אלו שתי קדושות: אחת חיצונית ואחת פנימית. הלבוש של המצוה והנפש של המצוה... מצות ישוב ארץ ישראל מצד עצם עצמיותה היא מצוה פעולתית, ועל כל אחד מישראל מוטלת החובה לפעול ולעשות שהארץ תבנה ותתיישב. ואין הפרש אם פעולה זו של בנין ושל ישוב תעשה על ידי עושה המצוה בעצמו או ע"י שליחו. ואולם אחרי שרבי ינאי לפי הסברת הגמרא השתדל לנטוע בעצמו למצער שטח של שתים כנגד שתים, הרי זה מוכיח כי מצוה זו יש בה גם מעין מצוה עצמית, נפשית, פנימית, המחייבת כל נפש מישראל לבלי לצאת ידי חובה רק ע"י שליח, כי אם לעשותה עד כמה שאפשר בעצמו ולא ע"י אחרים.¹⁶

נטיעה בארץ ישראל היא הליכה בדרכי ה'. כך נאמר במדרש (ויקרא רבה [מרגליות]

פרשה כה, ג):

15. הרשב"א, הר"ן, ובשיטה מקובצת בשם הראב"ד, בבא בתרא שם.
16. מאמרי הראיה, "תורה וארץ ישראל", עמ' 465-467. ראה עוד בהרחבה: שמועות ראיה בראשית-שמות (עורך: הרב חיים ישעיהו הדרי), ירושלים תשע"ה, עמ' 166-168.

"אחרי ה' אלהיכם תלכו... ובו תדבקון" (דברים יג, ה)... מתחילת ברייתו של עולם לא נתעסק אלא במטע תחילה, הדא הוא דכתיב: "ויטע ה' אלקים גן בעדן" (בראשית ב, ח). אף אתם כשאתם נכנסין לארץ ישראל לא תתעסקון אלא במטע תחילה, הדא הוא דכתיב: "כי תבאו אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכל" (ויקרא יט, כג).

הראי"ה קוק עצמו נטע נטיעה אישית בארץ ישראל. הרב זאב גולד סיפר שבחגיגת נטיעות במגדיאל נתכבד הראי"ה קוק בנטיעה ראשונה. כשהגישו לו את המעדן סירב לקחתו והתכופף ובידיו טיפל ברגבי האדמה כשכולו נתון ברעדת קודש. הוא נטע העץ ועיניו זלגו דמעות. את התרגשותו הסביר על פי מדרש זה, שנטיעת עץ בארץ ישראל אינה סתם פעילות חקלאית רגילה, אלא היא התדבקות במידותיו של הקב"ה.¹⁷

ג. נטיעות בט"ו בשבט בשנת שמיטה

חגיגות נטיעות ט"ו בשבט התפשטו והשתרשו במהלך השנים, והתעוררה שאלה ביחס לנטיעות אלו בשנת שמיטה.¹⁸ בשתי השמיטות האחרונות לחייו התייחס הראי"ה קוק לשאלה זו. בשמיטה תרפ"ד כתב להסתדרות המורים בירושלים (אגרות הראי"ה, ד, עמ' קעג):

ג' שבט תרפ"ד

אתכבד בזה להעיר את רוח כבודם, בדבר המנהג הכשר והיפה הנהוג אצלנו באה"ק, לעשות טיול כללי עם התלמידים ביום ראש השנה לאילנות, חמישה עשר בשבט, ולנטוע אז עצי פרי ביחוד, להרבות את ישוב ארץ ישראל ולרומם את רוח התלמידים ביסוד החיים של הבניין הלאומי בארץ אבות וצפיית עתידו הגדול.

וכאשר השנה הזאת שנת שמיטה היא, שמן הדין ראוי ומחוייב הוא להמנע מכל עבודת הארץ ככתוב בתורה"ק "ושבתה הארץ". אמנם מפני הדוחק הגדול ומצב ההפקעה של המכירה את מה שהוא נחוץ להחזיק

17. הרב משה צבי נריה, מועדי הראי"ה, תל אביב תש"מ, עמ' רכב. הרב נריה שם האריך לספר שהראי"ה קוק מחה על השם מגדיאל שהוא אחד מאלופי עשו. על כך ראה עוד: ה' לוי, אלה מסעי, מבשרת ציון תשס"א, עמ' 211-212, שם מסופר שהמתישבים טענו ששמו מגדיאל, והראי"ה קוק טען שזהו שם רומי. ראה עוד: הרב צבי יהודה הכהן קוק, צמח צבי, עמ' קיח.

18. על איסור נטיעות בשנת שמיטה ע"פ הרב קוק, ראה: משפט כהן, סימנים נט, עא, עב, עג, פח; דעת כהן, סימן רלה, ג.

את הקיים בארץ, אבל רק להחזיק את הקיים הותר. ובכל אופן לא לנטע מטעים חדשים ביחוד כשאינם מוכרחים לשאלות קיומנו. ע"כ אבקשכם נא עשו זכר לשביעית, והטיול דהאי שתא יהיה בלא נטיעות. ונעלה נא על לבנו ועל לב צעירנו את המצב האיתן שאנחנו מקוים בחסדי צור ישראל וגואלו להגיע אליו במהלך בנין עמנו וארצנו, עד שישובו לנו אז כל חמודותינו וכל אורח החיים הגדול אשר היינו בו לאות ולמופת בתבל, וארצנו הקדושה תדע כימי עולם, כי יש לנו בעולם ארץ אחת שיש בה שנת שבתון שבת לה'. זכר קדוש זה ירומם רוח צעירנו היקרים ויתן להם שלומים, תמורת העונג של הנטיעה הנהוגה אשר נחזיק בו בכל עז בששת שנות עבודה בארץ.¹⁹

גם בשמיטה שאחר כך, בשנת תרצ"א, נזקק הראי"ה קוק לדון בשאלה זו:

ב"ה ר"ח שבט תרצ"א

ידי"נ הרבנים הגאונים הגדולים, הרש"ה אהרונסון, והרב"מ עוזיאל, ראשי הרבנים למחוז יפו-תל אביב ת"ו
שלו' וברכה

על דבר הנטיעות לט"ו בשבט, ח"ו לא תהא כזאת בישראל, ובכל השמיטות שעברו מאז שנהגו בהיתר המכירה, לא נטעו בשנת השמיטה בט"ו בשבט, ובאמת גם נטיעות של הכרח מעולם לא יצא עליהם שום היתר ממני, ודי לנו כשנכנסים בעובי קורה זו כדי להחזיק הקיים. איני נוהג למחות בידי הנוהגים היתר לאחר המכירה מאחר שהמכירה סו"ס כוללת גם את הקרקעות המיועדות לנטיעות ולא הוצאנו אותם מהכלל, מ"מ עם הנהלת פיק"א פסקתי בראשית הסידור שלי, שלא יטעו חדשות בשנת השמיטה והם בכלל מקימים הפיסוק הזה. אבל מידת השתיקה נאותה רק לאלה הנוטעים מתוך הכרח המצב, אבל חלילה לנטוע לשם טיול, כי גם בשטר המכירה כתבנו שהמכירה היא על כל הקרקעות שיהי' צורך לעבוד בהם בשמיטה ואין טיול זה נכלל בכל צורך. ויותר מזה הוא הצורך להשריש בלבב הצעירים שישנה קדושת הארץ ויש שבת הארץ, אע"פ שמוכרחים למצוא היתרים של דחק במקום

19. פנייתו זו של הראי"ה קוק נזכרת גם בספר: הרבנות הראשית לישראל – שבעים שנה לייסודה (עורכים: הרב ש' כץ והרב א' ורהפטיג), חלק ג, עמ' 1192. ראה גם: הרב אברהם וסרמן, להכות שורש – הראי"ה קוק והקרן הקיימת לישראל, עמ' 189-190.

הכרח.²⁰ והנני רגיל להזכיר לועד החינוך את האזהרה הזאת,²¹ ואבקש מכבוד תורתם שגם מצדם יואילו להזכירם בזה, והשי"ת יזכינו לקיים כל המצוות התלויות בארץ הקדש במילואם וטובם בשמחת לב וחרות גאולה במהרה בימינו.²²

הראי"ה קוק קבע בדבריו שאין לטעת עצים בט"ו בשבט שבשנת שמיטה, עם זאת שהוא תמך ועודד לטעת עצי פרי בארץ ישראל.²³ אמנם האדמות נמכרות לגוי בשנת

20. שאלת הנטיעות במסגרת בתי הספר איננה קשורה רק לנטיעות ט"ו בשבט. בבתי הספר החקלאים עוסקים במשך השנה כולה במלאכות חקלאיות, והשאלה היא כיצד עליהם לנהוג בשמיטה. ראה: הריא"ה הרצוג, פסקים וכתבים – שו"ת במצוות התלויות בארץ, כרך ג, עמ' רסז. הוא עסק בזה בשנת תשי"ב, וכתב: "ולמה נקל דוקא בשביעית הראשונה של מדינת ישראל". לדעתו יש להחמיר בבתי הספר, שלא יעבדו כלל כדי לעשות זכר לשמיטה. ראה עוד: הרב בן ציון מאיר חי עוזיאל, השמיטה היובל ומצוות הקהל, עמ' 148-166. הרב שאול ישראלי (בצאת השנה, הוראות הרבנות הראשית לשנת תשי"ט, עמ' פח) כתב שהנטיעות בבתי ספר יעשו בעציצים שאינם נקובים, על בסיס היתר מהרב צבי פסח פרנק (בחוברת שערי ציון, תרפ"ד) שכתב שיש מקום לדון בדרשת הפס': "שדך לא תזרע" – ולא בשדה ציבורית". אמנם בשנת תש"ה נשאל הרצ"פ פרנק האם אפשר לצרף זאת כסניף להיתר בעניין נטיעות בחצרות ציבוריות בבתי ספר, והשיב שכל המו"מ היה לפלפול ולא למעשה. ראה: הרב יצחק רוזנטל, כרם ציון – הלכות שביעית, עמ' טז-יז; וראה עוד: הר המור – שביעית (עורכים): הרב יהודה לייב פראנק והרב שבתאי דב רוזנטל, עמ' ככו-קמב, שם מופיע מו"מ בעניין זה של הרב צ"פ פרנק עם הרב אברהם יעקב אורלנסקי, הרב יעקב קלמס, הרב גרשון לפידות, והרב ראובן כץ; הרב בן ציון מאיר חי עוזיאל, שו"ת משפטי עוזיאל, יורה דעה, כרך ב, עמ' קלו-קמ; הרב שמואל תנחום הלוי רובינשטיין, "אדמת קרן הקימת וקרקע ירושלים – לדיני שביעית", תורה שבעל פה, ח (תשכ"ו), עמ' מו-נ; הרב שאול ישראלי, "שביעית באדמת הפקר וציבור", ארץ חמדה, חלק א, עמ' קא-קיב; הרב משה צבי נריה, "תורת שביעית באדמת הפקר", דבר השמיטה, כפר דרום: מכון התורה והארץ, תשס"א, עמ' 94-106.

21. על אזכורה של אזהרה זו, ראה: הרבנות הראשית לישראל – שבעים שנה לייסודה (עורכים): הרב ש' כץ והרב א' ורהפטיג, חלק ג, עמ' 1218.

22. ניצני ארץ, ו (תשמ"ח), עמ' 39.

23. גם בשמיטה שאחריה, בכ"ו טבת תרח"צ, לאחר פטירת הראי"ה קוק, פנתה הרבנות הראשית למחלקת החינוך שע"י הועד ההלאומי בדרישה לבטל בשנה זו את הנטיעות ליד בתי הספר כפי שנהוג בכל שנה בט"ו בשבט. ראה: הרבנות הראשית לישראל שבעים שנה לייסודה, חלק ב, עמ' 644-645; חלק ג, עמ' 1241. עוד על נטיעות ט"ו בשבט בשנת שמיטה: בשמיטה תשכ"ז לא התקיימו טקסי נטיעות בט"ו בשבט, לא התקיימו עצרות, לא חילקו נטיעות לתיירים, ולמרות שקיבלו תעודת "טע עץ במו ידיך", בפועל נטעו רק אחרי השמיטה (שנה בשנה תשכ"ז, עמ' 481). בשמיטה תשנ"ד הורתה הרה"ר שבמשך שנת השמיטה לא תקיים הקק"ל טקסי נטיעה כנהוג בכל שנה, כולל טקסי נטיעה בט"ו בשבט, אך הראשון לציון, הרב אליהו בקשי דורון, נשאל האם מותר לטעת עצים בט"ו בשבט בשביעית במסגרת מבצע נטיעות רחב בו ישתתפו אנשים רבים, כשכל מטרת הנטיעות הוא להחזיק קרקעות שלא יפלו לידי נכרים. השאלה היא עקרונית ולא נוגעת רק לט"ו בשבט, אך ניתן לקבל את הרושם המוטעה שכביכול יש איזו בעיה שההלכה יצרה: מחד יש עניין

שמיטה, אך מכירה זו נועדה לטובת חקלאים שיש להם קשיים מיוחדים כהוראה לשעת-הדחק, אך אין להתיר נטיעה לא מוכרחת.

ד. ענפכם תתנו ופריכם תשאו

יחזקאל הנביא (לו, ה) ניבא על ימי שיבת עם ישראל לארצו:

וְאַתֶּם הָרִי יִשְׂרָאֵל עֲנַפְכֶם תִּתְּנוּ וּפְרִיכֶם תִּשְׂאוּ לְעַמִּי יִשְׂרָאֵל כִּי קָרְבוּ לְבוֹא.

הארץ שהתנכרה לגויים שישבו כאן במשך שנות גלות ישראל, תאיר פניה לעם השב אליה לחיקה. כשעם ישראל יתחיל בתהליך השיבה לארצו, תתברך הארץ ותכין את עצמה לקבל את פני השבים. "קִיבוֹץ גְּלוֹת לְאַחַר בְּרַכַּת הַשָּׁנִים – דְּכַתִּיב 'וְאַתֶּם הָרִי יִשְׂרָאֵל עֲנַפְכֶם תִּתְּנוּ וּפְרִיכֶם תִּשְׂאוּ לְעַמִּי יִשְׂרָאֵל כִּי קָרְבוּ לְבוֹא'" (מגילה יז ע"ב). לכשיתקבצו הגלויות לכאן, הארץ תתעורר אף היא לתחיה. העצים, שהיו רדומים במשך השנים, יצמיחו ענפים רעננים, וענפים אלו ישאו פירות. זהו הביטוי העצום והעמוק ביותר המסמל את השיבה לארץ: "וְאָמַר רַבִּי אֲבָא: אֵין לָךְ קֶץ מְגוּלָה מְזָה, שְׁנֵאמַר: 'וְאַתֶּם הָרִי יִשְׂרָאֵל עֲנַפְכֶם תִּתְּנוּ וּפְרִיכֶם תִּשְׂאוּ לְעַמִּי יִשְׂרָאֵל כִּי קָרְבוּ לְבוֹא'" (סנהדרין צח ע"א). "כשתתן ארץ ישראל פריה בעין יפה אז יקרב הקץ, ואין לך קץ מגולה יותר" (רש"י שם).

ואכן, כך התרחש מעת שעם ישראל החל לשוב לארצו, לפני למעלה ממאה שנה. הארץ התעוררה והחלה לגלות ולחשוף את שהיה טמון בה כל השנים. בניה השבים נתנו יד, והחלו אף לטעת מטעי מאכל ועצי סרק, שדות וחורשות:

"כִּי תָבוֹאוּ אֶל הָאָרֶץ וְנִטְעַתֶם". אָמַר לָהֶם הַקִּב"ה לְיִשְׂרָאֵל: אֲעִי"פ שֶׁתִּמְצָאוּ אוֹתָהּ מְלִיאָה כָּל טוֹב, לֹא תֵאמְרוּ נִשְׁב וְלֹא נִטְעָ, אֲלֵא הוּוּ זְהִירִין בְּנִטְיָעוֹת, שְׁנֵאמַר 'וְנִטְעַתֶם כָּל עֵץ מֵאֲכָל' – כִּשֶׁם שֶׁנִּכְנַסְתֶּם וּמִצְאֶתֶם נִטְיָעוֹת שֶׁנִּטְעוּ אַחֲרַיִם, אִף אַתֶּם הִיוּ נוֹטְעִים לְבָנִיכֶם (מדרש תנחומא [ורשא] פרשת קדושים סימן ח).

המאפיין את העליות הראשונות לארץ הוא היותן מורכבות מחלוצים שהפריחו את השממה בבניית מושבות חקלאיות (שחלקן הפכו לימים לערים גדולות בישראל),

לטעת בט"ו בשבט, ומאידך זו שנת שמיטה. מסקנתו היא שיש מקום להתיר את הנטיעות משום יישוב ארץ ישראל, אך לא לעשות זאת דווקא בט"ו בשבט כדי שלא יראה כנוטע לעבודת הארץ, וכדי שלא ילמדו להקל בנטיעות שביעית. ראה: "נטיעות בט"ו בשבט בשביעית לצורך החזקת הארץ", בנין אב, ג, סי' מא, עמ' קפד-קפט.

מושבים וקיבוצים, ובהם נטיעות חדשות בארץ. כך כתב על תקופתו הראי"ה קוק בי"ט שבט תרע"ח, ביושבו בלונדון בעת מלחמת העולם הראשונה (אגרות הראיה, ג, עמ' קנה):

כן אתחלתא דגאולה ודאי הולכת ומופיעה לפנינו. אמנם לא מהיום התחילה הופעה זו, רק מאז התחיל הקץ המגולה להגלות, מעת אשר הרי ישראל החלו לעשות ענפים ולשאת פרי לעם ישראל אשר קרבו לבא, התחילה אתחלתא זו. ועיני כל חודר ברוח דעת היו תמיד נשואות כי יד ה' הנוהגת כל מסיבות דורים תפליא פלאותיה להביא את ההתחלה הזאת למעלה יותר רוממה. והפלא הזה קם ויתא בימינו לעינינו, לא ע"י מעשה אדם ותחבולותיו, כ"א ע"י מפלאות תמים דעים, בעל מלחמות ומצמיח ישועות, ודאי קול דודי דופק ואור ה' אחד, המנהל בחכמתו חסדו וגבורתו, את גלגלי התולדה, כשם שהוא מנהל את הליכות כל צבאות עולמים וכל סדרי היקום כולו, הוא ה' אלקי ישראל, אשר אנחנו עמו וצאן מרעיתו, הננו עדיו עדי עד, מופיע ברב זוהר מתוך כל המאפלים, לפלס נתיבות חוקו על עמים רבים והמון לאומים.

ברכת ה' מתגלה באמצעות הארץ המאירה פנים בגידולים נאים באיכות ובכמות. ארץ ישראל היא יצואנית גדולה של פירות וירקות, ואומות העולם במקומות רבים הננים אף הם מטעמם של פירות הארץ. זוהי כנראה רק ההתחלה, שכן הפסוק המתאר את הקץ המגולה עדיין לא התממש בשיאו:

מעשה בסופר אחד שהיה עולה לירושלים בכל שנה ושנה, והכירו אותו בני ירושלים שהיה גדול בתורה. אמרו לו: טול לך חמשים זהובים בכל שנה ושנה ושב לך אצלינו. אמר להם: יש לי גפן אחת והיא יפה לי מכולן, והיא עושה לי שלש דיפריאות בכל שנה, ושש מאות חביות היא עושה בכל שנה – הראשונה היא עושה שלש מאות, ושניה מאתים ושלישית מאה, ואני מוכר אותם בדמים יקרים הרבה. וכל השבח הזה לירושלים, בשביל ניסוך היין שהיו מקריבין. כיון שביטלו נמנעו כל הטובות הללו... אבל לעולם הבא הקב"ה מחזיר את הברכות שהיתה עושה, שנאמר: "ואתם הרי ישראל ענפיכם תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל כי קרבו לבוא" (מדרש תנחומא [בבב] פרשת תצוה סימן י).

לכשיושלם תהליך ביאת כל ישראל לארץ, כאשר ישבו הכול בנחלותיהם ובית המקדש יעמוד על מכונו, נביא לשם את המעשרות והביכורים, נקיים את מצוות השמיטה והיובל במלואן, ואז גם הארץ תתן את ברכתה במלוא כוחה:

הִנֵּה יָמִים בָּאִים נָאִם ה' וְנִגַּשׁ חוֹרֵשׁ בְּקֶצֶר וְדָרָךְ עֲנָבִים בְּמִשְׁךְ הַזֶּרַע,
וְהִטִּיפוּ הַהָרִים עָסִיס וְכָל הַגְּבָעוֹת תִּתְמוּגְגְנָה. וְשִׁבְתִּי אֶת שְׁבוֹת עַמִּי
יִשְׂרָאֵל וּבְנוּ עָרִים נְשִׁמוֹת וַיִּשְׁבּוּ וְנָטְעוּ כְרָמִים וְשָׂתוּ אֶת יַיִנָם, וְעָשׂוּ גִנּוֹת
וְאָכְלוּ אֶת פְּרִיהֶם. וְנִטְעַתִּים עַל אֲדָמְתָם, וְלֹא יִנְתָּשׁוּ עוֹד מֵעַל אֲדָמְתָם
אֲשֶׁר נָתַתִּי לָהֶם אָמַר ה' אֱלֹהֵיךָ (עמוס ט, יג-טו).